

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל

Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר

רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630

cracowassociation@gmail.com

טלפון: 054-4436366, פקס: 09-9579540

www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 162 אוגוסט 2020 אב-אלול תש"פ

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

אתר הנצחה-מוזיאון במקום בו היה מחנה הריכוז פלשוב יתחיל לפעול ב-1.1.2021

ב-15 ביולי נחתם מכתב כוונות בנוגע להקמת "המוזיאון - אתר הזיכרון של KL Plaszow בקרקוב, מחנה העבודה והריכוז הנאצי הגרמני (1942-1945). המכתב נחתם על ידי משרד התרבות והמורשת הלאומית והעיר קרקוב.

בהודעה לעיתונות שפורסמה על ידי שני הצדדים נמסר שאתר ההנצחה ישתרע על שטח של כ-40 דונם ויהיה מוסד תרבותי בניהול משותף של עיריית קרקוב ומשרד התרבות והמורשת הלאומית.

במכתב הכוונות בקשר להקמת המוסד התרבותי החדש נכתב כי הקמת אתר הזיכרון-מוזיאון היא הצהרה על רצונם המשותף של החותמים להנציח כראוי את קורבנות מחנה העבודה והריכוז הנאצי הגרמני פלשוב. על פי המתוכנן אתר ההנצחה-המוזיאון יתחיל לפעול כבר ב-1 בינואר 2021, והשלמת העבודות ההקמה ותערוכת הקבע תמשך כ-5 שנים. עוד נקבע כי כל אחד מהצדדים יתקצבו את האתר במיליון זלוטי לשנה לפעילות נוספת, וזאת בנוסף להשקעה בסדר גודל של 50 מיליון זלוטי להקמה.

השטחים עליו יוקם המוזיאון - אתר הזיכרון של KL Plaszow הם בבעלות עיריית קרקוב, הקהילה היהודית בקרקוב והמדינה. במהלך השנים האחרונות הכינה מחלקת מוזיאון קרקוב בעיריה תוכניות למוזיאון-אתר הזיכרון, כן נערכו מחקרים ארכאולוגיים בשטח ונמצאו למעלה מ-800 פריטים אישיים שהיו שייכים לאסירי המחנה.

אסירות יהודיות במחנה הריכוז הגרמני פלשוב

פתיתים,

פרופ' מאיר באלאבאן כותב בספרו "תולדות היהודים בקרקוב ובקז'ימייז", 1868-1304, בפרק על השלטון האוסטרי כי: "בשנת 1800 שונו תקנות הבחירות לקהילה היהודית, והזכות לבחור או להיבחר הותנתה בכמות הנרות שפרט מסויים שילם תמורתה במרוצת שנה תמימה. הזכות לבחור בנציגים, ברבנים ובנכבדי קהילה אחרים הוענקה ליהודי ששילם מדי שבוע, במרוצת שנה שלמה, בעד שבעה נרות. זכות בחירה פאסיבית הוענקה למי ששילמו בעד נר אחד יותר ממי שהיתה להם זכות בחירה פעילה, כלומר, למי ששילמו תמורת שמונה נרות.

מועמד להיות נציג או רב היה חייב לשלם מידי שבוע בעד עשרה נרות-שבת לפחות, ולהדליקם. עם החלת התקנות הזה הפך חוכר המס מן הנרות לאדון על חייה של הקהילה ועל מותה. הוא היה מי שהוציא לפני הבחירות את האישורים, וברצונו הטוב היה תלוי מי ייבחר לנציג או לתפקיד נכבד אחר בקהילה. בשעת הבחירות היה החוכר נוכח מטעם השלטונות, והיו חייבים לבחור בו לנציג בכל פעם שביקש לקבל על עצמו את התפקיד."

**לידיעת מקבלי פנסיה
מהביטוח הלאומי
הפולני!**

**החל מ-1 באפריל 2020
הועלה סכום הקיצבה
הרבעונית לסך
1307.43 זלוטי.**

על הפוגרום בקרקוב, מתוך "אחרי השחרור" מאת יונס טורקוב

הכנסת, ולצאת משם מיד בזעקה: "הצילו! היהודים רצו לשחוט אותי!..." איש הצבא הפולני הורה לו גם לצעוק שראה בבית הכנסת ילד נוצרי שנרצח.

תמונה אחרת המאפיינת את יחסה של המשטרה הקרקובאית בימי הפרעות: אישה יהודיה, ס. מלטניק, שהוכתה על ידי הפורעים מכות רצח, פנתה בבקשת עזרה אל השוטט המזויין צ'סלב הינק. במקום להגן עליה, היכה האחרון אותה פעמיים בכת רובהו, אחר כך תפס אותה וגער בה: "יהודיה זקנה מכונמת!"

בתקיפת היהודים נטלו חלק גם שני פולנים: קצין או.בה (שירות הבטחון) אלכסנדר שצ'פנסקי ותומאש סנקובסקי, וכן מיכאל שווייקין, קצין סובייטי, קפטן אוגדת השריון מס' 17 שחנתה בקרקוב. כעבור זמן מה פגעו שלושת הקצינים הללו ביהודים שלום רכס, אהרנפרויד ופרנקל, ורק אז הם נתפסו ונכלאו.

כפי שניתן להסיק מהאירועים הנ"ל, הפרעות בקרקוב היו מבצע שהוכן היטב. הכל עובד מראש על פי תוכנית מדויקת, ובה היו מעורבים גם אנשי צבא ושוטרים. הם היו אלה אשר ירו מהחלונות בחבריהם שנשלחו לחסום את הבריונים, בנוסף על חלקם האישי הישיר בשחיטה. נשאלת רק השאלה מדוע מפקד הצבא הסובייטי שחנה במקום לא פעל מייד לעצירת הפרעות, והמתין שלושה ימים. התשובה שנתקבלה ממנו היתה: "אין אנו מתערבים בעניינה הפנימיים של פולין... אבל כאשר זרועות השלטון הפולניים ביקשו את עזרתנו, באנו מייד... זה קרה רק ביום ב' בשבוע, שלושה ימים לאחר תחילת הפרעות..."

אכן, כמובן נערכו אסיפות המוניות גדולות, הפגנות, והתקבלו החלטות מחאה (יתכן שנטלו בהם חלק אלה שהיתה להם יד בפרעות). הופצו פניות לאוכלוסיה בגנות הבריונים, הגיעו המוני מברקי מחאה וביטויי השתתפות בצער (גם מקילצה, שם אורגנו אחרי כן פרעות ביהודים, גדולות מאלה שבקרקוב) וכו'. בכך הדבר נגמר. היהודים המתים לא שבו עוד לחיים, והחיים המשיכו לחיות בסכנה גדולה.

היה מלא יהודים שהגיעו לתפילת השבת, החלו להתכנס לפני שער בית-הכנסת חבורות של בריונים, ואלה הפיצו שמועות שהיהודים הרגו ילדים נוצרים, וכך עוררו מחדש את ההסתה של סיפורי עלילת הדת העתיקים.

המון פולני פרץ לבית-הכנסת, פתח במעשי הרג, ורגם יהודים באבנים. הפורעים קרעו את ספרי התורה, הוציאו אותם לחצר ושרפו באש. את בניין בית הכנסת עצמו הציתו מבפנים. בו בזמן התנפל המון של בריונים פרוע על עוברי אורח יהודיים, והרביצו בהם מכות רצח. הם פרצו גם לדירות של היהודים ולמוסדות, היכו את תושביהם ושדדו כל דבר שנזדמן לידיהם. אפילו על יהודים לובשי מדי צבא התנפלו ולא חסו עליהם.

במקרה מסויים דפקו הבריונים באחת הדלתות. שקט פתאומי השתרר מכיוון שאיש לא נענה לדפיקות על הדלת. כעבור רגע ניגשה אל הדלת אישה יהודיה, בעלת הדירה, והציצה דרך חור המנעול החוצה כדי לבדוק אם הרוצחים כבר הסתלקו. באותו רגע פגע בעינה כדור אקדח, והיא נפלה מתה במקום. גם על יד תחנת החשמלית העירונית פיצחו בריונים את ראשה של יהודיה זקנה.

הבריונים החזיקו בידיהם רשימות מוכנות עם כתובות של דירות של יהודים, אפילו כאלה שנשאו שמות נוצריים. כאשר יחידות הצבא הפולני והמשטרה העירונית התאמצו להרגיע את ההמון הפרוע, נפתחה סידרה של יריות בכיוונים מחלונות הבתים השונים בסביבה. התפתח קרב ממש. קרבנות יהודים רבים נפלו, מתים ופצועים. מתוך רצון להציל את הרב הראשי של קרקוב – הרב לברטוב – העבירו אותו נציגי השלטונות לסביבה נוצרית, והסתירו אותו שם.

רק ביום השני הופיעו ברחובות קרקוב יחידות הצבא הרוסי, ושמם קץ לפרעות ביהודים. חובה לציין שביחידות הצבא הסובייטי, שיצאו לרחובות להיאבק בפורעים, שרתו גם יהודים רבים. הם לחמו במסירות נפש, ולבסוף הכריעו את הפורעים.

נער פולני, מוכר עיתונים, סטניסלב ניאק, סיפר בחקירה שקצין פולני הורה לו להיכנס לבית

בראשית מאי 1945 נפגשתי עם יו"ר הוועד היהודי הקרקובאי, הד"ר קופרברג, והוא מסר לי שממקור בטוח נודע לו כי לקראת יום חג השבועות הקרב, מתכננים לבצע פרעות ביהודים בקרקוב. המודיע מסר כי המבצע אמור להתחיל בשעה שיהודים ילכו לבית הכנסת. ד"ר קופרברג סרב למסור לי את מקור המידע, שכן הבטיח לאותו אדם שלא יגלה את שמו. פניתי מייד אל שר הביטחון רדיקיביץ' ודיווחתי לו על המידע שקיבלתי.

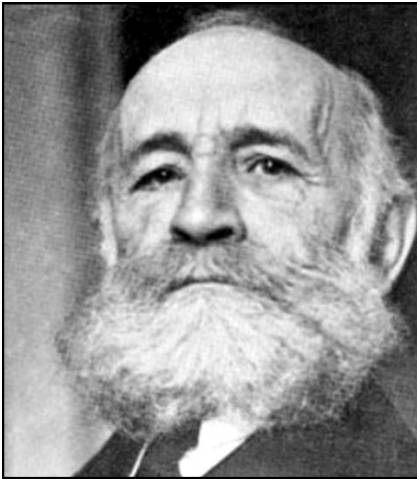
השר הורה לו להעביר תיכף ומייד מבזק בטלפון אל ה-או.בה (שירות הביטחון) בקרקוב, שינקוט בכל אמצעי הביטחון הדרושים כדי למנוע פעולות אנטי-יהודיות כלשהן, ולהפקיד על בתי הכנסת והמוסדות היהודיים שמירה חזקה. הוא גם הורה להעביר צו זהה לכל שאר ערי-המחוז, כדי שינקטו אמצעי ביטחון בכל הריכוזים של יהודים.

ד"ר קופרברג חזר לקרקוב עוד באותו יום. בעקבות הוראתו של השר רדיקיביץ' הוגבר הביטחון בכל ערי המחוז ביום החג, ובמיוחד בערים הגדולות כמו קרקוב, לודז', קילצה, ראדום, צ'נסטוחובה, ביאליסטוק וקטוביץ'. תגבורת של יחידות צבא הגיעה למקומות ונמנעה שפיכות דמים. ברם השקט בקרקוב לא החזיק מעמד זמן רב.

בשבת, ה-11 באוגוסט 1945, פרצו בקרקוב פרעות אנטי-יהודיים. בשעה שבת-הכנסת ברחוב מיודובה 26

מצבתה של הנרצחת בפוגרום ריזל רוזה ברגר

שמעון מנחם לאזר (1864-1932)

הראשיים וניהל בו מאבק קשה עם המתבוללים מזה ועם החרדים העומדים מרחוק למחנה הציונות מזה.

לאזר כתב גם בגרמנית ויידיש וחבר מילון גרמני-עברי שיצא לאור ב-1927 בשיתוף נ"ה טורטשניר טור-סיני. כתב היד של החלק העברי-גרמני אבד במהלך המלחמה, כמו גם רוב עבודותיו הדתיות של לאזר. הוא השתתף בוועד הדייר והגן על תושבי קז'ימייז' מפני שרירותם של בעלי בתים.

במוסף "הארץ" מה-12.6.2020 במדור "מהשפה הפנימית" של אילון גלעד על המושג "הפגנה" נכתב בין היתר: "[...] החידוש הלשוני של בן יהודה נתקל בהתנגדות 'למושג' 'דעמאנסטריקצ' אין עוד מלה מתאימה בלשונו, וגם אי אפשר להשתמש במילה הזאת, כתב המילונאי שמעון מנחם לזר בעיתון 'המגיד' בינואר 1900. 'ולדעתי נמצא המושג הזה בתלמוד (בבלי תענית י"ח, ע"ט): בואו והפגינו בלילה, עמדו והפגינו בלילה... מי לא יראה כי השתמשו קדמונינו בפעל 'הפגן' למושג 'דעמאנסטריקצ' ממש? [...] כמה חודשים אחר כך, התפרסם באותו עיתון מאמר של אדם בשם אביגדור הלוי מרמלשטיין, שהחמיא ללאזר על חידושו, והציע לגזור ממנו את המילה הפגנה: 'זכורני כי מר בן יהודה עורך 'הצבי' השתמש בשם 'מזהרה' למושג זה. יתר טוב ומתאים יהיה הפועל 'הפגן'. אשר דלה לנו מר לאזר ממעמקי ים התלמוד... ויש עוד להוסיף כי ראוי להשתמש גם בשם 'הפגנה' – דעמאנסטראציאן'. למרות המחמאות, גם הפועל הזה לא נקלט בתחילה. רק באפריל 1904, כשלאזר החל לערוך עיתון משלו, 'המצפה', הוא שילב אותו בידעות שערך."

"המצפה", שמעון מנחם לזר ו-הפגנה

העברית ברוסיה הצארית בה אין העיתונים יכולים לספר את האמת על מצבם של יהודי רוסיה. בהשוואה ליהודי רוסיה ליהודי אוסטרו-הונגריה היו באמת זכויות רבות והן עוד התרחבו בימי שלטונו של פרנץ יוזף (1830-1916). לאזר מצהיר אפוא בפתיחתו שנמעניו הם גם קוראי העברית ברוסיה הצארית ולא בגליציה בלבד. עוד הוא מביטח "לתת לבני מדינותינו עיתון עברי לפי התנאים הדרושים פה ולפי טעם בני המערב". העורך ממשיך לאפיין ולהגדיר את עיתונו כעיתון שלא יעסוק בעניינים יהודיים וציוניים בלבד, אלא גם יביא לקוראיו, במיוחד אלה שאין ביכולתם לקרוא עיתון יומי, את תקציר החדשות החשובות של השבוע שהופיעו בעיתונים היומיים ויפרש אותן מנקודת ראות יהודית וציונית. הוא מתחייב שיהיו בעיתון מאמרים קצרים שיבררו את כל הנעשה בעולם היהודי ללא משוא פנים, שיהיו בו מאמרים מדעיים, מחקרים בספרות חדשה וקדומה וביקורות ספרותיות.

שמעון מנחם לאזר (פשמישל 1864-קרקוב 1932), קיבל חינוך מסורתי ובמיוחד שקד על עיוני מקרא ומדרש. תחילה פורסמו מאמריו ומחקריו ב"האסיף" בעריכת נחום סוקולוב, והשתתף בקביעות בכתיבה ובעריכה של "המגיד" שנתחדש על-יד יעקב שמואל פוקס והופיע עד 1903. בשנת 1896 התיישב בקרקוב והחל לערוך את השבועון "המצפה" שאיכסן את מירב ומיטב הסופרים והמלומדים העברים בגליציה ומחוצה לה ורבים שם שפסעו ראשית צעדיהם בעידודו של העורך (ובהם ש"י עגנון, אשר ברש, אביגדור המאירי, א"צ גרינברג, מתתיהו מייזס, דב קמחי (בעריש מעללער), שלום שטרייט ועוד). ב"המצפה" כתב את המאמרים

"המצפה" שבועון בעברית בעל אופי ציוני-דתי, שראה אור בקרקוב ונחשב לביטאון לא רשמי של תנועת "המזרחי" בגליציה, היה למעשה המשכו של "המגיד". "המגיד" היה העיתון הראשון בעברית וכוון לקוראי העברית באימפריה הרוסית, אך נאלץ לנדוד והגיע עד לקרקוב, שבאותו זמן הייתה שייכת לאימפריה האוסטרו-הונגרית. עורך "המגיד" האחרון, יצחק שלמה פוקס (שי"ף) הזמין את שמעון מנחם לאזר, שכתב בעיתון בקביעות מאמרים, לערוך אותו יחד את השבועון, וב-1903 נסגר "המגיד" בשל קשיים הכספיים. והוא היה זה שנאלץ לסגרו בשנת 1903. משנסגר "המגיד" לאזר לא השלים עם העובדה שבגליציה לא יופיע עיתון עברי והחליט להוציא לאור שבועון חדש בעברית "המצפה": עיתון שבועי לכל ענייני החיים לספרות ולמדעים ולכל ענייני היהודים."

"המצפה" הופיע בקביעות מדי שבוע בשנים 1904-1914, וספטמבר 1914 היה החודש האחרון לצאת העיתון בשנה זו. הופעת השבועון התחדשה בספטמבר 1915 אך בסוף אותה שנה הופסקה הופעתו למשך שנה וחצי, והוא חידש את הופעתו בספטמבר 1917 והתמיד בה למרות הקשיים הכספיים עד אוגוסט 1918 (גיליון מ"ז, 30.8.1918). ושוב חידש את הופעתו בינואר 1919. במשך שנה הוא הצליח להתגבר על קשייו הכספיים אך אלה הביאו להפחתה במספר הגליונות שראו אור, ובמרס 1921 נסגר השבועון ולא הופיע יותר.

כמקובל בעיתונים רבים הקדיש לאזר את עמוד השער בגיליון הראשון לפניה אל הקוראים ובה הבהיר את הצורך בעיתון והצהיר על מדיניות העיתון ועל מטרותיו. הוא פותח דווקא בתיאור מצב העיתונות

מחיר מודעות: בעד כל שורה קצרה (רבע רחב העמוד) מאותיות 40 חל"ה. במועצות הנבחרות יורד המחיר כפי הערך. האחריות לבית המערכת ולאחריות: "Hamiepe" ul. Św. Sebastyana 32, Kraków.	המצפה 2° PV 3353 עתון שבועי לכל עניני החיים, לספרות ולמדעים ולכל עניני היהודים יוצא לאור בכל ערב שבת.	מחיר התחיימות: באוסטריה-אונגריה: לשנה 6 חתים לחצי שנה 8 חתים לרבע 1.80 חתים באשכנז: לשנה 7 חתים בארצות: לשנה 8 חתים
Kraków, 15. Kwieńnia 1904. גליון א. קראקא, 15.4.1905.		
הגליון הראשון של המצפה "Hamiepe" שראה אור בדר"ה אייר תרס"ד 15.4.1905. יצא לאור בקראקא. כתובת המערכת: רחוב סבסטינה 32 Św. Sebastyana. עתון שבועי לכל עניני החיים ולמדעים ולכל עניני היהודים		

רסיסי זכרונות

עם דמעות בעיניים קראתי את הכתבה "רסיסי זכרונות" של מרדכי להב. נוסטלגיה. גם אני הייתי שם, ומבקשת להוסיף קצת "רסיסים" שלי.

אני ילידת קרקוב, גרנו ברחוב קרקובסקה 13, בבית גדול מהמאה ה-14 שהיום הוא אתר היסטורי. בעבר הוזכר בעלון זה כי בבית הזה שכנה מסעדת טורן Thorn, אני מבקשת להוסיף על החצר הגדולה של הבית. החצר הייתה מקום מפגש ליהודים של קרקוב. אולי יש עוד מישהו שזוכר?

כל ההפגנות, האסיפות הפוליטיות הקולניות והסוערות של הרוויזיוניסטים, של חברי מזרחי, של הסוציאליסטים ושל הבונדיסטים התנהלו שם. צעקות, גידופים, אגרופים. משטרה על סוסים שמרה על הדרך כדי למנוע שפיכות דמים.

על המרפסת היפה מעץ עמד הנואם, ז'בוטינסקי, וצעק: יהודים תברחו מכאן, כאן יהיה רצח עם. ומהקהל צרחו: אדון ז'בוטינסקי, לאן לברוח? יש לך כתובת עבורנו? אני חושבת ששניהם צדקו.

אבא שלי היה יהודי דתי. בימי שישי ושבת, לבוש בקפוטה ושטריימל, הלך לשטיבל וחזר עם חייל יהודי שסעד איתנו. בשבת, אחרי ההבדלה, הלכנו – חבורה של בנות – ל"מכבי" לגלוש על הקרח. ההורים הלכו לקולנוע, ולפני הסרט הוקרנו "חדשות מהעולם". אני חושבת שזה היה מקור המידע העיקרי שלנו על עוצמתה של גרמניה ומנהיגה הכריזמטי היטלר.

העיתון שאותו קראנו היה Nowy Dziennik, בו נכתב הרבה על כל המתרחש בעולם. ולמרות זאת עדיין לא ראינו את העננים הכבדים המכסים את השמיים.

הלכתי לבית הספר העממי על שם מרי קונופניצקה

רחוב קרקובסקה בשנות השלושים של המאה העשרים

ברחוב סבסטינה, ואחר כך לבית הספר המסחרי שהיה ברחוב סטרדום 10. אחת לשבוע צעדנו כולנו מבית הספר ל"טמפל" להקשיב לדרשותיו של ד"ר טהון. השתתפנו בהלוויותיו של ד"ר טהון, ובהלוויותיהם של הרב קורניצר ושל המרשל יוזף פילסודסקי, גיבור פולני ידידותי ליהודים. סיימתי את בחינות הבגרות וחלמנו פעם חלומות מתוקים. ואז פרצה מלחמה. הכל התרסק.

עברתי לפלשוב, לסקרז'ייסקו, צ'נסטוחובה – מחנות ריכוז ועבודות פרך. את כל זה אי אפשר לשכוח.

ובכך זאת, אני נזכרת באהבה בנעורים הקצרים שלי ובית ההורים שנספו בשואה. אלה מעט מ"רסיסי הזכרונות" שלי שאני מבקשת לחלוק עמכם.

פליציה צלנר לבית רוזנבלט

כמעט כולם הם חולי שחפת ואינם מסוגלים לשוב לעבודה גופנית.

הכותב מסיים בקריאה נרגשת לבני עירו בארץ-ישראל לעשות הכל כדי להעלותם ארצה, כי "אין לדעת מה ילד יום".

מכתב שהגיע מקרקוב התפרסם בעיתון "המשקיף" שראה אור בארץ-ישראל, בגליון מיום 23 אוגוסט 1945 בעמוד 4 (עמוד פנימי). המכתב מדווח על חרדה של שארית יהודי קרקוב לגורלם.

וכך מדווח בכתבה:

"בתל אביב נתקבל אתמול מכתב מקרקוב, שיצא משם לפני כחודש ימים, בו מתואר גורלם הטרגי של 3,500 יהודי קרקוב שנותרו מקיבוץ יהודי בן 54 אלף יהודים בפרוץ המלחמה, ומצב אי הבטחון בו נתונים השרידים בעיר זו.

בכל מחוז קרקוב נמצאים עתה 5500 יהודים (בשנת 1939 התגוררו במחוז זה כ-200 אלף יהודים).

רוב השרידים היהודים בקרקוב ובמחוז הם רופאים, עורכי דין ומהנדסים. מבעלי המלאכה נותרו בעיקר סנדלרים וחייטים.

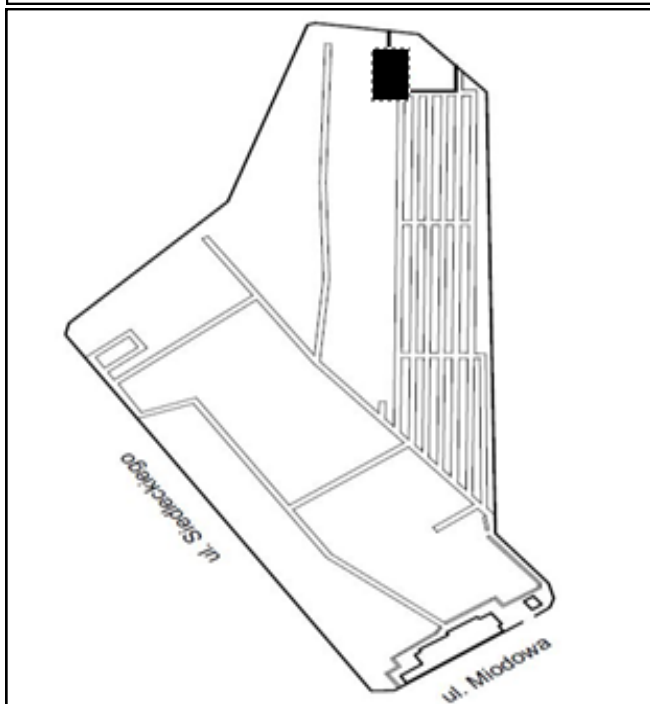
מכתב מקרקוב מגלה חרדת השארית לגורלה

בתל אביב נתקבל אתמול מכתב מקרקוב, שיצא משם לפני כחודש ימים, בו מתואר גורלם הטרגי של 3,500 יהודי קרקוב, שנותרו מקיבוץ יהודי בן 54 אלף יהודים בפרוץ המלחמה, ומצב אי הבטחון בו נתונים השרידים בעיר זו. בכל מחוז קרקוב נמצאים עתה 5500 יהודים. (בשנת 1939 התגוררו במחוז זה כ-200 אלף יהודים).

רוב השרידים היהודים בקרקוב ובמחוז הם רופאים, עורכי דין ומהנדסים. מבעלי המלאכה נותרו בעיקר סנדלרים וחייטים.

קברי חיילים יהודיים בבית העלמין ברחוב מיודובה

מקום קבורת החיילים היהודים נמצא בקצה שמוול הכניסה לבית העלמין (מסומן בריבוע השחור)

המחודש והאנדרטאות, ובטקס השתתפו נציגי המדינה, העיר, הצבא הפולני, הקהילה הדתית ורבנות וכן אנשי הקהילה.

בשנים 1939-1945 נהרס בית העלמין על ידי הגרמנים, חלק מהמצבות שימשו לבניה ולסלילת כבישים. לאחר המלחמה נפתח בית העלמין מחדש והמצבות ושבריהן, שפוזרו ברחבי בית הקברות, רוכזו על ידי הקהילה היהודית. בין המצבות היו גם חלק מהמצבות של קברי החיילים.

בין קורבנות מלחמת העולם הראשונה היו גם חיילים יהודים אשר גויסו לצבאות של הצדדים השונים לסכסוך, ונפלו במלחמה או נפטרו כתוצאה מפציעותיהם. במידת האפשר נקברו החללים היהודים בבית עלמין יהודי סמוך, במקום שיועד לכך.

בבית העלמין היהודי "החדש" ברחוב מיודובה נמצאת חלקה נפרדת שיועדה לקבורת חיילים יהודיים, והמצבה הוותיקה ביותר היא מ-27 באוגוסט 1914. על פי הנתונים החלקיים מהמקורות השונים ככל הנראה נקברו בבית הקברות 161 חיילים והיו 14 קברי אחים. חללים אלה היו מצבאות שונים ומאוצות שונות, ולפיכך לא היו במקום בני משפחה שיטפלו בקברים.

המצבות צנועות מאוד במידותיהן (גובה 760 מ"מ), בחלקן הקדמי יש לוח קטן ועליו גולף שם המשפחה, השם הפרטי, הדרגה ותאריך המוות בעברית ובלטינית. אותיות השלט נצבעו בשחור וקצותיו עוטרו חריצים. מעל השלט – עיגול ובו כוכב, אביר שוכב המחזיק מגן וחרב מפנה כלפי מטה.

בנובמבר 1916 ביקשה הקהילה היהודית הדתית בקרקוב לעצב אנדרטה לחיילים היהודים, אושר תקציב לכך והוכנו תוכניות. סוף המלחמה בנובמבר 1918 הביא להפסקת העבודה גם על ההנצחה. בתקופה שבין שתי מלחמות העולם חזרה ועלתה ההצעה להקים אתר הנצחה אך זה לא מומש.

באפריל 1935 החלה עבודת תעוד ורישום הקברים הקיימים, וכן ניקוי המצבות והעבודה הושלמה למעשה כשנתיים מאוחר יותר, בנובמבר 1937. נכתב כי לפעולות אלה התקבל מימון מהקהילה היהודית בקרקוב, הוקמו 161 מצבות בודדות, 2 מצבות קולקטיביות ואנדרטה סמלית אחת, כולם עשויים אבן דולומיט, שטח בית הקברות הצבאי הוגבה והוקף חומה. עוד נכתב כי המצבות חופפות את אתר הקבורה המקורי, שכן על פי המסורת היהודית אין להזיז גוויות ממקומן.

ב-14 בנובמבר 1937 התקיים, ביוזמת הקהילה היהודית המקומית, טקס חגיגי של חנוכת בית הקברות

בית מדרש "נחלת אבות"

במאמר "על החנוך הדתי של הנוער" שהתפרסם ב"בזרז" גיליון 12 ב' בכסלו תרצ"ג נכתב על בית המדרש של תלמידי הגימנסיה, וכך נכתב: "שניים מבין מורי בית הספר, הסופר נחמן מיפלוב ונתפלי רובינשטיין חוללו והוציאו לפועל את רעיון יצירת מוסד שכזה, המרכז סביבו נוער התאב לחינוך דתי. לקול קריאתם נמצאו אחרים (התלמידים, מדן, קוניס, קריגר, ייגר), שניגשו בחפץ לב ובאמונה לעבודת ארגון בית התפילה. עבודה זו נעשתה במרץ רב ובמשך זמן קצר (מן חודש אייר תרצ"ב) הוכן באחד מאולמי בית הספר, שהוקדש למטרה זו, בית תפילה עם כל רהיטי בית כנסת ומכשירי תפילה (ארון-קודש, ספר תורה, שולחן, עמוד, ספסלי בית מדרש, פרוכת, מפות לשולחן ולעמוד,

המדרש זה ומקבל צורה קבועה של "בית המדרש" לכל דבר, עם כל תכונותיו המיוחדות.

מעניין כי באים גם לביהמ"ד אנשים זרים ומתפללים כאן בחפץ לב, מפני שמרגישים את עצמם כאן, במוסד הזה הראשון במינו בתוך כתלי בית הספר, במצב רוח מרומם, ביחוד מפני שמתפללים בו בנוסח המקובל ובניגוני חסידים המרוממים את הנפש.

נוסף לזה יש לבית המדרש עוד יתרונות טובים: הוא מכשיר עזר ללמוד הדת, הוא מכניס בו רוח חיים ונותן לו תוכן חי. כמו כן הוא מגשים את השאיפה להשליט את השפה העברית בקרב הנוער שלנו, כי שפת הדיבור שם היא עברית בהחלט, בלא שום יוצא מן הכלל [...].

נברשות, מנורה, טלית, סידורים, חומשים וכו'). לכל זה דאג הוועד הנבחר מקרב הנוער עצמו.

בבית מדרש זה, שקראו לו בשם "נחלת אבות" (שמה מילתא הוא), התחילו התלמידים להתפלל, בראשית היווסדו, רק בימות החול. אולם, במשך הזמן הוסיפו, על פי דרישת התלמידים עצמם, להתפלל גם בשבתות ובימים טובים (חוץ, כמובן, בימי החופש ו-"בימים הנוראים"). וכדאי להעיר כי הולך הוא ומתפתח במהירות רבה; כך למשל התפללו בו בימים הראשונים להיווסדו רק במניין אחד, וכעת הגיע מספר המתפללים לכמה "מניינים", ולא עוד אלא עורכים בו גם חגיגות "בר מצווה", היתומים אומרים שם גם "קדיש", ולאט לאט הולך בית

רומק וקס (12.6.2020-23.8.1929)

כל חייו המשיך ללמוד. הכל עניין אותו והיה בעל ידע עצום ומגוון (האנציקלופדיה של המשפחה). "קרא" להנאתו מתמטיקה תיאורטית. הרבה לטייל בארץ ובעולם, ויותר מכל אהב את המשפחה

השאיר אישה, 3 בנות, 2 נכדים, אחות, קרובי משפחה וחברים.

יזכר באהבה, הערכה וגעגוע על ידי משפחתו, חבריו ומכיריו.

בקיבוץ עמיר ולאחר מכן לקיבוץ רבדים.

לאחר שהחלים מפציעה קשה בשירות הצבאי, השלים לימודי הנדסה כימית בטכניון בחיפה. עם תום לימודיו, עבד במחלבה, במפעל שימורים וכשהמשפחה עברה לבאר שבע, במפעל "מכתשים" למוצרים כימיים. כעבור שנים הקים עבור כור כימיה מפעל כימי "מכתשים דרום" ברמת חובב בנגב ושימש מנכ"ל שלו. במקביל, לימד באוניברסיטת בן גוריון, בטכניון, בשנקר ועוד. היה יועץ בחממות סטארטאפ, היה חבר במועצות מנהלים של מפעלים כימיים, ראש אגף מחקר ופיתוח של כור כימיה, ועוד תפקידים בכירים בתעשייה הכימית בישראל. תוך כדי עיסוקיו הרבים, עשה תואר שני בהנדסה כימית באוניברסיטת בירמינגהם באנגליה.

עסק בתחומים שונים בתעשייה הכימית כמו חומרי הדברה, פלסטיקה, צבעים, תרופות ועוד.

רומק (ראובן) וקס ז"ל

רומק נולד בקרקוב, בן למשפחת אמידה. למשפחת אימו, סטפה נכט - וקס, היתה חנות סידקית גדולה בקרקוב ולאביו, אדק וקס, היה מפעל לדבק נגד זבובים. בילדותו אהב ללמוד, לקרוא ולשחק כדורגל.

עם כיבוש פולין על ידי הגרמנים, בהיותו בן 10, המשפחה ברחה מזרחה. הם שהו ביחד בגטו בלבוב עד 1942, אז בני המשפחה התפזרו למקומות מסתור שונים. אביו נרצח ליד לבוב. רוב בני המשפחה הקרובה: רומק, אימו סטפה, אחותו הנקה, סבו יוליוש נכט ומספר דודים ובני דודים שרדו, ובתום המלחמה התקבצו בקרקוב.

רומק, בן 16, גמר תיכון בזמן קצר והתקבל ללימודי הנדסה כימית בטכניון בגליווזה (יהודי כמעט בודד). במקביל היה פעיל בשומר הצעיר בקרקוב ובגליווזה.

ב-1950, רומק, אחותו, אימו וסבו עלו לישראל. רומק הצטרף להכשרה

פרסומים חדשים של המרכז ללימודי היסטוריה ותרבות בקרקוב

♦ רחל מנקין (Rachel Manekin) מ-אנה קלוגר עד שרה שנייר. חינוך נשים בקרקוב ומורת רוח; וכן על בריחתן של נשים צעירות ממשפחות יהודיות אורתודוקסיות בגליציה המערבית ובעיקר בקרקוב, בסוף המאה ה-19 ותחילת ה-20.

♦ אווה מרמר (Ewa Mermer) - דיוקן קולקטיבי של בתלמידים היהודים בבית הספר התיכון אנה הקדושה בקרקוב.

♦ אנה סמבינסקה-פוהל (Anna Smywińska-Pohl) כתבה על והישגיהם של הפילוסופים היהודים בשנים 1918-1939.

♦ וויצ' סטרקובסקי (Wojciech Strokowski) - על יחס בית הספר ע"ש אנה לתרבות היהודית.

♦ מלגוז'אטה שליץ-מרציניץ (Małgorzata Śliż-Marciniak) - המורה ליהדות - ד"ר דוד רוזמן (1926-1884).

♦ קמילה ושילבסקה-פרודקי (Kamila Wasilewska-Prędko) - צעירים יהודיים בתיכון ע"ש אנה הקדושה.

♦ פשמיסלב זארובין (Przemysław Zarubin) כתב על חייהם של תלמידים יהודים בחטיבת הביניים ובתיכון ע"ש אנה הקדושה.

פרטים נוספים באתר:

<http://www.oshkzk.historyczny.uj.edu.pl/bibliografia>

המרכז ללימודי היסטוריה ותרבות של יהודי קרקוב

Ośrodek Studiów nad Historią i Kulturą Żydów Krakowskich באוניברסיטה היגלונית בקרקוב ממשיכים בעבודתם האקדמית האינטנסיבית, ולמרות הקורונה ראו אור בששת החודשים הראשונים של השנה 15 פרסומים על חיי יהודי קרקוב. חלק נכבד מהפרסומים ראה אור בספר *Żydzi w krakowskim Gimnazjum św. Anny (Nowodworskiego)*, red. Alicja Maślak-Maciejewska, Wojciech Strokowski, Kamila Wasilewska-Prędko בהוצאת אסטרית (Austeria) בקרקוב. וזו רשימת הפרסומים:

♦ פיטר פיגילה (Piotr Figiela) על כתב על ביוגרפיות נבחרות של תלמידים יהודים מבית הספר התיכון אנה בקרקוב - סטודנטים ובוגרי אוניברסיטת יגלוניה בשנות האוטונומיה של גליציה ורפובליקה השנייה של פולין.

♦ יאנק גריטה (Janek Gryta) כתב על השפעות מקומיות ורב-לאומיות על עבודת זיכרון במפעל שינדלר, קרקוב, ועל יהודים ופולנים בתערוכות השואה בקרקוב, 1980-2013.

♦ סילביה יעקובוצ'יק-שלאצ'קה (Sylwia Jakubczyk-Ślęczka) כתבה על ארגוני מוזיקה יהודית בגליציה בין המלחמות, כולל אגודות המוסיקה היהודית בקרקוב ומקהלות "הזמיר" ו-"שיר".

♦ אליציה מאשלאק-מאצ'ייבסקה (Alicja Maślak-Maciejewska) על חדרי קריאה במאה התשע-עשרה של יהודים מתקדמים מקרקוב; סקירה של מחקרים על תלמידים יהודים בבית הספר התיכון ע"ש אנה הקדושה.

גם לנו היה "עולם תחתון"

נצק ליבר, במאמרו "מסע לתוך נוסטלגיה" שהתפרסם בספר "חייה וחורבנה של קהילה עתיקה" מספר על הסכינאים בני משפחת גלזמן. וכך הוא כותב:

"למעשה זהו סיפור רק עבור קרקובאים. מי שלא נולד, או לפחות גדל בקרקוב, לא יתרשם ממנו. כמובן, האשם הוא בי, כי אינני סופר ואין ביכולתי להלביש באמנות המלים את רוח הדברים. לעומת זאת בשביל הקראקובאים הספור הוא מעין מסע לתוך נוסטלגיה.

מי שאינו זוכר – מוטב שלא יודע, אחרת לא יאמינו שהוא קרקובאי. ובכן, בלב של הרובע היהודי – הוא קז'ימייז' – גרה לה משפחה יהודית: אב, אם והרבה הרבה בנים. במקצועם הם היו אופים, והיו מספקים לרובע את הלחם היום יומי, וכמובן לחמניות מכל סוג ומין. לכאורה, שום דבר ראוי לציון – סתם בעלי מלאכה, אחדים מיני רבים שבקזימייז'. ברם, מקור הילתם של הגלזמנים היה בהיותם סכינאים, ולא סתם סכינאים, אלא כל אחד ואחד עם ותק עשיר בבתי הסוהר.

נסה לספר היום לעלם ישראלי כי יהודי מהרובע שלו הוא סכינאי, זה לא יעשה עליו רושם רב. היום העיתונים מלאים סיפורים על אלימות – פה אצבע דינמיט, שם רימון ובמקום אחר – פצצה. ב"חבורה" כזאת סכין זה כמעט נחשב. אבל, לנו, ה"גוטה ידישה קינדר", זה נראה נורא. יהודי שיהיה סכינאי, יהודי שישפוך דם, לא יתכן כדבר כזה.

והם, הגלזמנים, הטילו אימה ופחד על הרובע – אבל, לפעמים, גם כבוד. כן כבוד. היו זמנים שהיינו ממש גאים מזה שגלזמנים מתגוררים בתוכנו, שיש מישהו בינינו, שיכול להטיל אימה גם על הגויים. אלה היו שנות השלושים. מדי פעם בפעם פרצו מהומות של "אנדקים" נגד סטודנטים יהודיים. יהודי לא העיז לגשת לאוניברסיטה פן יקבל מכות רצח. ה"פלנטי" שהיו בסביבת האוניברסיטה היו אז ריקים מיהודים ולמעשה, פרט לקבוצות "אנדקים", עם הכובעים הקטנים והצבעונים של הקורפורציות, היו ריקים מאדם.

לפתע, בנוף הזה מופיעה דמות

בודדת חבושה כובע של קורפורנט יהודי, במגפיים – ובתוכם סכין. ולפתע, מחוורים פניהם של ה"גיבורים" הגויים והם מתחילים להסתלק מהשטח. הדמות הבודדת היתה דמותו של גלזמן – הבן.

בימים החשוכים האלה הם, הגלזמנים, הביאו לנו כבוד. הם היו כח המחץ שלנו, התגלמות הגבורה והתקווה. בכדי שלא תחשדו בי, כי אני מגזים בדבר חשיבותם של הגלזמנים אספר לכם ספור, ששמעתי מעורך-דין בעל שם בארץ: איש זה, שמסיבות מובנות לא אזכיר כאן את שמו הנוכחי, בא לקרקוב כדי ללמוד באוניברסיטה היאגלונית. שם משפחתו היה גלזמן.

בתחילת כל שנת לימודים ניסה הסטודנט גלזמן לשכור חדר בקרקוב לתקופת הלימודים. בכל מקום בו ניסה לעשות את עסקת השכירות, הדברים התקדמו יפה עד שאמר כי שם משפחתו הוא: גלזמן. לתמהונו הגדול מאותו הרגע היחס כלפיו השתנה מקצה לקצה: בעלי הדירות נמנעו מלהשכיר לו את חדרם. רק במרצת הזמן גילה עורך-הדין שלנו מהי הסיבה ליחס מוזר זה.

זוהי פרשה של משפחת גלזמן – הסכינאים.

באומינגר כותב בזכרונותיו שהתפרסמו ב"משואה" כרך י"ז, אפריל 1989, כי בשנות השלושים כאשר רבו גילויי האנטישמיות במשחקי הכדורגל של "מכבי", המקום המסוכן ביותר היה המגרש של "ויסלה", שהיה ברובע נוצרי

המרוחק למדי מתחום היישוב העירוני. שחקני "ויסלה" ואוהדיהם היו ידועים כאנטישמיים קיצוניים, ולעיתים בתום המשחק עפו אבנים על שחקני "מכבי" ואוהדיהם.

לעזרת השחקנים והאוהדים הגיעו האחים גלזמן, שבעת בניו של בעל מאפיה בכיכר השוק היהודי ("פלאץ נובי"), שהתפרסמו בשנות העשרים והשלושים כמלכי העולם התחתון: גנבים, פורצים, שודדים, בריונים אלימים. הם הפילו את חתימתם על העיר, ואף השוטרים הפולנים חרדו מפניהם. שוטר בודד לא העיז לעצור אחד מהם, גם כשנתפס "על חם". וכשהיו מצליחים לעצור אותם, לא היה עובר זמן רב והיו משתחררים עד למשפט, או פשוט בורחים מבית הסוהר. על העזתם היו מהלכים בעיר סיפורים מסמרי שיער.

כדי להתגונן מפני האלימות הפיזית במגרשי החוץ, היו מנהלי "מכבי" מזמינים את האחים גלזמן כמלווים וכצופים. אלה היו צועדים ראשונים למגרש, אחריהם שחקני "מכבי", ובסוף קומץ חסידי "מכבי". מיד נשמע רחש בקהל הפולני: "הגלזמנים הגיעו", ודי היה בכך על מנת שמשחק יעבור פחות או יותר בשקט. שופטי כדורגל פולנים, שידעו שאחד הגלזמנים נמצא בתוך הקהל, השתדלו שהשיפוט יהיה אובייקטיבי. בדרך כלל הספיק ליווי של שניים או שלושה גלזמנים כדי לרסן את הקהל הפולני האנטישמי. ה"נשק הסודי" שלהם היה כנראה, פרט ל"שם הטוב", אקדחים וסכינים קפיציים שהיו בולטים מתחת למקטרוניהם.

כדורגלני קבוצת "מכבי" קרקוב. התמונה מתוך אוסף הארכיון הדיגיטלי

ספרים, רבותי, ספרים. "מי יתן לילה"

צבי ברלב (בלייכר) היה בין ניצולי השואה הראשונים שפרסמו את זיכרונותיהם. ספרו **"מי יתן לילה. דרכו של נער מקראקוב עד מאוטהאוזן וגוזן"** בהוצאת מורשת וספריית הפועלים, ובעריכתו של אהרון שורר, ראה אור כבר בשנת 1980, ומאוחר יותר תורגם וראה אור גם באנגלית.

צבי ברלב נולד בקרקוב בשנת 1926 ליהודה ושרה בלייכר. בילדותו למד ב"חדר" ובבית הספר העברי "מזרחי". לאחר השואה עלה לישראל כמעפיל ב"עליה ב" והגיע לארץ-ישראל בינואר 1947, לאחר ששהה כ-5 חודשים בקפריסין.

בהקדמה לספרו כותב צבי כך: "אין זה יומן ולא ניהלתי באותם הימים רישום אירועים מתמיד, משום שלא יכולתי לעשות זאת [...] כאן הובאו אך רסיסים, קטעי חיים שלי מתקופת המלחמה והשואה, חרדות ופחדים שבהם היינו נתונים יום יום ובכל רגע, ואף תוארו הנסיונות להתחמק מן הפורעניות. נוסח השיחות בינינו, כפי שנרשמו בזה, אינו מדויק, שהרי מטבע הדברים אין לשחזר זאת אלא מתוך הזיכרון. הדיאלוגים הריהם, בנוסחם זה, אמצעי להקל בהבנת החומר העובדתי, לבל ישא אופי רפורטאז'י יבש.

זוהי עדות חיה של חוויות אישיות, וכשהעדות אינה ישירה - יש לכך ציון בגוף הסיפור. המחנות תוארו מנקודת ראות בעת שהותי שם. זכרונותי הם חוויותיו של נער, כפי שהשתקפו בעיניו ובהרגשותיו במוראות הימים [...].

פעמים רבות נשאלתי על זוועות אותה תקופה, אך מעולם לא הרחבתי דיבור מחשש שלא יבנוני. "סיפורים" מעין אלה גם לא ייתכנו ליד כוס קפה ובנינוחות שלאחר העבודה. אך יותר מכל סבור הייתי שאין לספר זאת על קצה המזלג.

ותמיד שאלוני: "כיצד נשאת בחיים" או "איך זה שלא ניסיתם להתגונן, להתנגד?" ושאר תהיות מסוג זה. אני מקווה איפוא שדברי כאן ישיבו, ולו במעט, על אותן התהיות והקושיות הנוקבות.

נוהגים לומר שרק ברי מזל נותרו בחיים, אולם הגדרה זו נראית לי פשטנית מדי. אולי יש ליצור מושג חדש כלשהו, שיכלול את ה"מזל", החוסן הגופני והנפשי, הכושר לשאת בשבר ולא להישבר, להיות עירני ללא הפסק, לצפות מראש כל תנועה של רודפין, ולהסיק את המסקנה הנכונה. והעיקר: לרצות, לרצות מאד להחזיק מעמד! לשאת בייסורים - ולהחזיק מעמד!

וה"מזל"? כן, גם לו חלק נכבד כאן, אלא שהוא חייב להיות "צמוד" אליך כל שעה וכל רגע במשך תקופה של שנים, "לעבוד" לטובתך, ולא להתעייף....

תערוכה חדשה מעבודותיו של יאן מרצ'ין שנצר

במוזיאון היהודי גליציה שברחוב דיור 6 בקז'ימייז' נפתחה לאחרונה תערוכה חדשה על המאייר היהודי-פולני יאן מרצ'ין שנצר (Jan Marcin Szancer), יליד 1902 בקרקוב, אשר אייר עשרות ספרי ילדים וסיפורי אגדות. שנצר למד באקדמיה לאמנות בקרקוב והמשיך בלימודים בצרפת ובאיטליה.

שנצר הוא מוסד בתחום איור ספרי ילדים בפולין, ואייר שירים של יוליאן טובים, הנס כריסטיאן אנדרסן ועוד למעלה מ-200 ספרים.

למרות שהמאייר ידוע בעיקר ביצירותיו הצבעוניות, הביוגרפיה שלו הכוללת שתי מלחמות עולם ודיכוי אנטי יהודי, רחוקה מלהיות אגדה. בתערוכה מוצג גם סיפור גורלו של שנצר וחוויותיהם הדרמטיות של יהודי פולין במחצית השנייה של המאה העשרים.

יאן מרצ'ין שנצר נפטר בשנת 1973, בפולין.

מרכינים ראש בצער

על פטירת חברתנו

רבקה רגינה מנדל ז"ל

לבית ווטשטיין

ומשתתפים באבל המשפחה

אבלים ומשתתפים בצער

המשפחה על פטירתה

של

דורה שדה ז"ל

לבית אונגר

וועידת התביעות CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY, INC.

Website: www.claimscon.co.il • דרך חברון 101, ירושלים 93480 • טל': 02-6712711 • פקס: 02-6712731

Beit Ha'umot, 101 Derech Hevron, Jerusalem 93480 • redisrael@claimscon.org

